

TOMASZ GRABOWSKI¹
ORCID: 0000-0003-1280-1609

TERRORYZM ISLAMSKI JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTW EUROPY WSCHODNIEJ

Wprowadzenie

Celem artykułu jest ocena skali zagrożenia terroryzmem islamskim w Europie Wschodniej². Pod względem geograficznym szczególną uwagę poświęcono dwóm największym krajom regionu — Rosji i Ukrainie. Ramy czasowe niniejszego artykułu to zasadniczo lata 2014–2019, jednak w niektórych wątkach cofnięto się do wydarzeń o dekadę wcześniejszych (do 2010 r.). Podjęcie tak sformułowanego tematu wydaje się zasadne, gdyż zagrożenie terroryzmem ciągle pozostaje aktualne (dowodzą tego statystyki) i znajduje się w centrum polityki bezpieczeństwa wszystkich państw regionu. Poza tym terroryzm jako metoda działania ciągle podlega ewolucji wynikającej po pierwsze z wysiłków samych terrorystów, aby zwiększyć swą skuteczność, a po drugie z obiektywnych zmian geopolitycznych, społecznych czy technologicznych³.

Główny problem badawczy niniejszego artykułu dotyczy odpowiedzi na pytanie: w jakim wymiarze aktywność ugrupowań i jednostek odwołujących się do radykalnego islamu oraz stosujących metody terrorystyczne wpływa na poziom bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej? Szczegółowe problemy badawcze ujęto zaś w formie następujących pytań:

1. Jak w świetle danych statystycznych ewoluuje zjawisko terroryzmu w Europie Wschodniej?

2. Jak w ciągu ostatniej dekady ewoluowało zagrożenie ze strony ugrupowań terrorystycznych wywodzących się z Kaukazu Północnego?

¹ Dr Tomasz Grabowski — adiunkt badawczo-dydaktyczny w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Akademii Ignatianum w Krakowie.

Adres do korespondencji: <tomasz.grabowski@ignatianum.edu.pl>.

² Na potrzeby artykułu Europa Wschodnia rozumiana jest jako terytorium następujących państw: Rosja, Ukraina, Białoruś, Mołdawia, Armenia, Azerbejdżan, Gruzja.

³ Por. T.R. Aleksandrowicz, *Kluczowe megatrendy w bezpieczeństwie państwa w XXI wieku*, Warszawa 2020.

3. Jakie zagrożenia stwarza na terytorium Europy Wschodniej Państwo Islamskie (dalej jako: ISIS), a zwłaszcza tzw. zagraniczni bojownicy terrorystyczni (ang. *Foreign Terrorist Fighters*; dalej jako: FTF) pochodzący z obszaru postsowieckiego i walczący w ostatnich latach w szeregach ugrupowań terrorystycznych na Bliskim Wschodzie?

Indeks terroryzmu w Europie Wschodniej

Prawdopodobnie najczęściej przywoływanym wskaźnikiem w badaniach nad terroryzmem jest Global Terrorism Index (dalej jako: GTI) opracowywany i corocznie publikowany przez Institute of Economics & Peace⁴. W przypadku krajów Europy Wschodniej sytuacja pod względem bezpieczeństwa antyterrorystycznego wg GTI w latach 2014–2019 była dynamiczna i w niektórych przypadkach przynosiła znaczne wahania. Jedynie w przypadku Mołdawii indeks terroryzmu pozostawał stale na znikomym poziomie (pełne dane tabela 1).

Tabela 1

Kraje Europy Wschodniej w Global Terrorism Index

Lata	Armenia	Azerbejdżan	Białoruś	Gruzja	Mołdawia	Rosja	Ukraina
2014 r.	0,27	0,06	2,85	2,58	0,28	6,76	2,95
2015 r.	0,115	1,381	2,125	2,373	0,038	6,207	7,2
2016 r.	0,288	0,346	1,357	1,257	0,019	5,43	7,132
2017 r.	2,374	1,153	0,038	2,114	0,47	5,329	6,557
2018 r.	1,692	0,957	—	1,422	0,229	5,23	6,048
2019 r.	1,173	0,698	—	1,335	0,115	4,9	5,547

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2014: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2014; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2015: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2015; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2016: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2016; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2017: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2017; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2018: Measuring the impact of terrorism*, Sydney 2018; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism*, Sydney 2019

⁴ Indeks tworzony jest na podstawie informacji o liczbie aktów terrorystycznych, liczbie zabitych i rannych, a także wywołanych nimi strat finansowych — wszystko na przestrzeni ostatnich 5 lat przed publikacją raportu w danym roku (przy czym największą wagę dla końcowego indeksu ma ostatni rok). Ostateczny wynik zawiera się w skali od 1 do 10, gdzie 10 oznacza największe zagrożenie terrorystyczne, a 0 najmniejsze (dla przykładu w 2017 r. Irak uzyskał wynik 10, a Litwa — 0).

W przypadku Europy Wschodniej najbardziej jaskrawą tendencją, za uważalną dzięki badaniom autorów raportów GTI, jest wzrost zagrożenia terrorystycznego na Ukrainie. W 2014 r. wskaźnik terroryzmu na Ukrainie osiągnął wyższy poziom niż w przypadku przodującej pod tym względem przez wiele lat Federacji Rosyjskiej (wykres 1). Był to zresztą jeden z najwyższych wzrostów wskaźników terroryzmu na świecie. W latach 2000–2013 na Ukrainie w wyniku aktów terrorystycznych śmierć poniosły tylko 3 osoby, w samym 2013 r. liczba ofiar śmiertelnych wyniosła 0, ale już w 2014 r. — aż 665⁵. Taki wzrost zagrożenia był oczywiście wynikiem konfliktu o charakterze państwowym między Rosją a Ukrainą, w którym strona rosyjska stosowała metody „hybrydowe” polegające między innymi na wykorzystaniu sił i środków oficjalnie niepaństwowych. Wg autorów GTI zestrzelenie nad Donbasem samolotu malezyjskich linii lotniczych, kosztujące życie 298 osób, w 2014 r. było piątym, pod względem liczby ofiar, zamachem w świecie⁶. W 2015 r. Donieck i Odessa znalazły się w pierwszej dziesiątce miast z największym wskaźnikiem liczby ofiar śmiertelnych w wyniku zamachów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców (odpowiednio na 5 i 8 miejscu⁷). W konflikcie na wschodzie Ukrainy metody terrorystyczne stosują zarówno prorosyjscy separatyści, jak i siły ukraińskie, które prawdopodobnie odpowiadają za likwidacje w zamachach bombowych donieckich liderów (Arsen Pawłow ps. Motorola, Ołeksandr Zacharczenko i inni). Mowa tu o terroryzmie *de facto* państwowym (inspirowanym, wspieranym lub co najmniej tolerowanym przez państwo). W kolejnych latach, po zestrzeleniu samolotu pasażerskiego należącego do linii Malaysia Airlines, indeks terroryzmu na Ukrainie spadał, lecz do 2018 r. pozostawał na relatywnie wysokim poziomie (najwyższym w regionie).

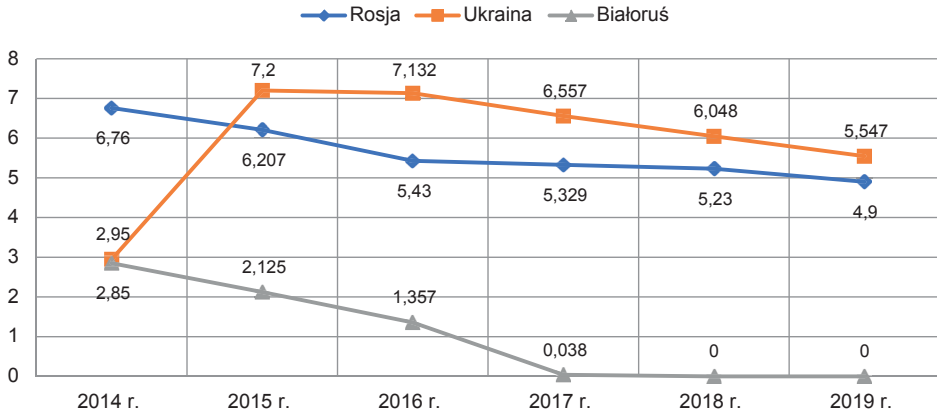
W przypadku Rosji łatwo zauważalną tendencją jest stopniowy spadek zagrożenia terrorystycznego. Osiągnięty przez Rosję w 2019 r. indeks równy 4,9 jest historycznie najniższym wynikiem odkąd Institute of Economics & Peace publikuje swoje badania. Wpływ na poprawę sytuacji miała z pewnością skuteczna polityka kontrterrorystyczna na Kaukazie Północnym. Jednocześnie indeks terroryzmu w Rosji ciągle pozostaje na poziomie, który można ocenić jako niepokojący, a sytuacja społeczno-polityczna na Kaukazie Północnym z pewnością nie pozwala na sformułowanie oceny, że zagrożenie radykalizmem islamskim i separatystycznym należy do przeszłości (szerzej o tym niżej).

⁵ Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2015, Global Terrorism Index 2015: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2015, s. 16.

⁶ Tamże, s. 93.

⁷ Tamże, s. 31.

Białoruś, Rosja i Ukraina w Global Terrorism Index

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2014...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2015...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2016...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2017...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2018...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2019...*, wyd. cyt.

Jeszcze wyraźniejszy trend spadkowy widoczny jest na Białorusi. W przypadku tego kraju najbardziej tragiczny pod względem bezpieczeństwa antyterrorystycznego był 2011 r., kiedy to doszło do zamachu w mińskim metrze, w wyniku którego śmierć poniosło 15 osób, a 195 zostało rannych. W 2012 r. miało miejsce kilka głośnych incydentów, takich jak: eksplozja ładunku wybuchowego na jednym z przejść na granicy białorusko-polskiej, obrzucenie koktajlami Mołotowa litewskiej ambasady w Mińsku czy wybuch przy gmachu Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego w Witebsku. W swojej skali były to jednak wydarzenia zupełnie nieporównywalne z tym, co działo się w tym czasie w Rosji czy też — w ciągu kilku późniejszych lat — na Ukrainie. W kolejnych latach zagrożenie terrorystyczne na Białorusi wyraźnie spadało. Dwaj sprawcy zamachu w Mińsku w 2011 r. zostali po szybkim procesie skazani na karę śmierci i — mimo kontrowersji⁸ i protestów — już w marcu 2012 r. rozstrzelani. Zademonstrowało to bezwzględność władz w sferze

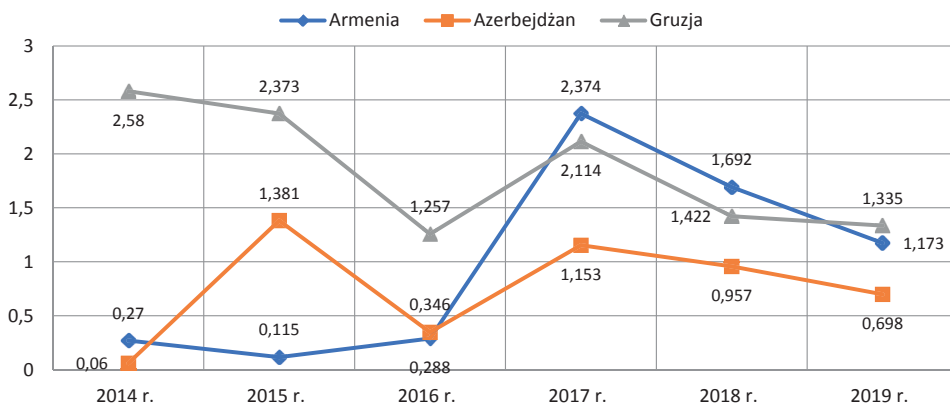
⁸ Według niezależnego sondażu przeprowadzonego jeszcze w 2011 r. na Białorusi aż 43% badanych mieszkańców tego kraju nie wierzy w oficjalną wersję wydarzeń związanych z zamachem i w wyniki śledztwa, zaś 37% zgadza się z wnioskami władz. Zob. И. Кулей, *Кто устроил теракт в минском метро?*, <<https://belsat.eu/ru/programs/kto-ustroil-terakt-v-minskom-metro>>, 29 lipca 2020 r.

walki z terroryzmem. Według oceny Institute of Economics & Peace zagrożenie terrorystyczne w 2016 r. było na Białorusi już na minimalnym poziomie, a w dwóch kolejnych latach (2018 r., 2019 r.) indeks terroryzmu w tym kraju był równy zero. Poziom zagrożenia w najbliższym czasie na Białorusi najprawdopodobniej się nie zmieni, ponieważ kraj ten pozostaje poza głównymi procesami warunkującymi zjawisko terroryzmu w Europie Wschodniej (jak np. ruchy zradykalizowanych FTF). Oczywiście nigdy nie można wykluczyć odosobnionych aktów terroryzmu motywowanych politycznie, ale prawdopodobieństwo ich wystąpienia jest niskie.

W regionie Kaukazu Południowego zagrożenie terroryzmem jest wg GTI na niskim albo bardzo niskim poziomie (wykres 2). W przeszłości region ten bywał niejednokrotnie areną aktywności terrorystycznej związanej głównie z konfliktami międzypaństwowymi, wewnątrzpaństwowymi (politycznymi), narodowościowymi i separatystycznymi. W ostatnim okresie (po 2014 r.) największe zagrożenie stwarzają jednak terroryści motywowani religijnie⁹.

Wykres 2

Państwa Kaukazu Południowego w Global Terrorism Index

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2014...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2015...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2016...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2017...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2018...*, wyd. cyt.; Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2019...*, wyd. cyt.

W przypadku Gruzji negatywny wpływ w tej dziedzinie wywierają takie czynniki jak: destabilizacja wywołana zajęciem przez Rosję Abchazji i Osetii Południowej i zachodzące tam procesy, rozmieszczenie grup wahabitów w różnych regionach kraju (wąwóz Pankisi, Abchazja),

⁹ Г. Гикашвили, *Терроризм на Южном Кавказе*, „Постсоветские исследования” 2019, Т. 2, No. 5, s. 1292–1299.

uczestnictwo Gruzji w międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej i różnych misjach z tym związanych. Kluczowe znaczenie ma też geostrategiczne położenie kraju, które sprawia, że może on być dogodnym miejscem dla różnych form aktywności terrorystycznej (organizacja przerzutu terrorystów zmierzających do Syrii z Rosji i Azji Centralnej, tworzenie baz szkoleniowych, a także organizacja miejsc, w których mogą ukryć się terroryści powracający z Bliskiego Wschodu, organizacja rekrutacji, prowadzenie działań w zakresie finansowania terroryzmu). Gruzińskie służby przekonują jednak, że w ostatnich latach sytuacja w tej sferze bardzo się poprawiła. Według raportu z 2019 r. w roku poprzednim (2018 r.) znacznie spadła liczba prób wykorzystania terytorium Gruzji w celu tranzytu osób związanych z terroryzmem, a w punktach granicznych prowadzone są dokładne kontrole i monitoring osób przekraczających granicę¹⁰. Nieco wcześniej w 2019 r. rząd Gruzji zatwierdził *Narodową strategię walki z terroryzmem* na lata 2019–2021, w której wyraźnie podkreśla się, że głównym zagrożeniem dla kraju jest ISIS oraz jego bojownicy i sympatycy. Dalej wymienia się Al-Kaidę oraz Taliban (w związku z udziałem Gruzji w misji „Resolute Support” w Afganistanie). W dokumencie również zaznacza się, że liczba stronników ISIS w Gruzji, dzięki działaniom służb specjalnych, konsekwentnie spada¹¹. W podsumowującej ocenie należy zdecydowanie zgodzić się z tym zapisem. Gruzja, mimo bardzo trudnego położenia geostrategicznego oraz niekorzystnych tendencji, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, potrafiła zniwelować zagrożenie terrorystyczne do stosunkowo niskiego poziomu (co potwierdza ranking GTI), uniknąć zamachów, a także aktywnie reagować na pojawiające się wyzwania.

Wśród krajów regionu Armenia najprawdopodobniej jest najmniej zagrożona terroryzmem islamskim. Wynika to z faktu, że obywatele tego chrześcijańskiego kraju nie biorą udziału w walkach na Bliskim Wschodzie i nie występują tu zagrożenia z tym związane, takie jak np. powrót zradykalizowanych bojowników. Armenia nie posiada w swoich granicach niemal w ogóle ludności muzułmańskiej, nie występuje też zatem ryzyko zaszczepienia wśród mieszkańców radykalnej ideologii islamistycznej¹².

¹⁰ Sputnik, *Террористы все реже используют Грузию для транзита — отчет Службы госбезопасности*, <<https://sputnik-georgia.ru/georgia/20190422/245015484/terroristy-vse-rezhe-ispolzuyut-gruziyu-dlya-tranzita---otchet-sluzhby-gosbezopasnosti.html>>, 29 lipca 2020 r.

¹¹ ГРУЗИНФОРМ, *Правительство Грузии утвердило Национальную стратегию по борьбе с терроризмом на 2019–2021 годы, разработанную межведомственной комиссией во главе со службой госбезопасности Грузии*, <<http://ru.gruzinform.ge/news/39383/pravitelstvo-gruzii-utverdilo-nacionali-nuU-strategiU-po-boribe-s-terrorizmom-na-2019-2021-godi-razrabotannuU-mezvedomstvennoj-komissiej-vo-glave-so-sluZboj-gosbezopasnosti-gruzii.html>>, 29 lipca 2020 r.

¹² Пор. Р. Мартиросян, *Для Армении угрозой терроризма является не ИГИЛ, а Азербайджан*, <<https://inosmi.ru/politic/20170829/240132450.html>>, 29 lipca 2020 r.

Tym co może zdestabilizować sytuację w Armenii jest oczywiście konflikt z Azerbejdżanem, którego działania noszą w ocenie Ormian znamiona terroryzmu.

W przypadku Azerbejdżanu uwagę zwraca bardzo niski indeks terroryzmu, który tylko w 2017 r. przekroczył wartość 1,0. Z pewnością świadczy to o wysokiej skuteczności azerskiego systemu antyterrorystycznego. Pozytywną ocenę działań azerskich władz można znaleźć np. w corocznym amerykańskim raporcie *Country Reports on Terrorism*¹³. Są to z pewnością oceny obiektywne. Azerskie służby były w stanie zidentyfikować ok. 900–1000 obywateli kraju, którzy wstąpili w szeregi ISIS (około 100 spośród nich po powrocie zostało skazanych), natomiast liczba osób, które nadal podejmują próby wyjazdu do Syrii i Iraku znacznie się zmniejszyła¹⁴. Dane te jednakowoż dowodzą, że stopień radykalizacji w tak małym kraju jak Azerbejdżan jest wysoki i stanowi to duże zagrożenie dla jego bezpieczeństwa. Z drugiej strony dotychczasowe doświadczenia dowodzą, że azerskie służby potrafią to zagrożenie neutralizować.

Terroryzm na rosyjskim Kaukazie Północnym

Terroryzm na obszarze Europy Wschodniej przez stosunkowo długi czas dotyczył głównie działań ugrupowań czeczeńskich czy — mówiąc szerzej — północnokaukaskich¹⁵. Konflikt w tym najbardziej położonym na południe regionie Rosji uznawany był przed wybuchem wojny na Ukrainie za najbardziej krwawy w Europie. Zamachy oraz walki pomiędzy terrorystycznym podziemiem a federalnymi i regionalnymi strukturami siłowymi w szczytowym okresie (lata 2009–2011) powodowały ofiary śmiertelne w liczbie ok. 750 osób rocznie. Jednak w ciągu następnej dekady „krajobraz” bezpieczeństwa antyterrorystycznego na Kaukazie Północnym zmienił się diametralnie, czego dowodzą dane dotyczące liczby ofiar w tym regionie (wykres 3) zbierane przez portal Caucasian Knot (prowadzony przez rosyjskie Stowarzyszenie „Memoriał”)¹⁶.

¹³ United States Department of State Publication, *Country Reports on Terrorism 2018*, October 2019, s. 74–76.

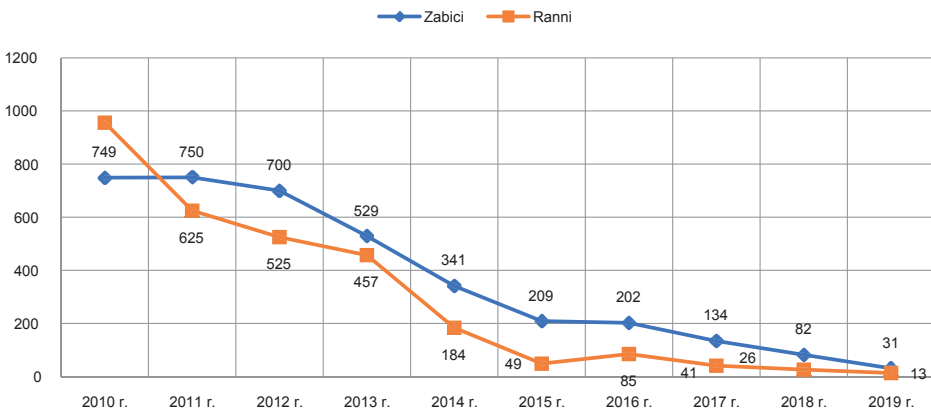
¹⁴ Sputnik, *Борьба с терроризмом в Азербайджане дает свои плоды — Кямил Салимов*, <<https://az.sputniknews.ru/expert/20191106/422236799/azerbaijan-terrorizm-usa.html>>, 29 lipca 2020 r.

¹⁵ Kaukaz Północny jest tu rozumiany jako terytorium Północnokaukaskiego Okręgu Federalnego Rosji obejmującego następujące podmioty federacji: Czeczenie, Dagestan, Inguszetię, Kabardyno-Bałkarię, Osetię Północną — Alanię, Karaczajo-Czerkiesję, Kraj Stawropolski.

¹⁶ Кавказский Узел, *Северный Кавказ — статистика жертв*, <<https://www.kavkaz-uzel.eu/rubric/1103?page=1>>, 29 lipca 2020 r.

Wykres 3

Liczba zabitych i rannych po wszystkich stronach konfliktu (bojownicy, siłowicy, cywile)
na Kaukazie Północnym w latach 2010–2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Кавказский Узел, Северный Кавказ — статистика жертв*, <<https://www.kavkaz-uzel.eu/rubric/1103?page=1>>, 29 lipca 2020 r.

Sytuację odwróciła skuteczna rosyjska strategia kontrterrorystyczna oraz uwarunkowania międzynarodowe, czyli wybuch wojny domowej w Syrii i proklamowanie tam ISIS. Do Syrii różnymi kanałami i środkami zaczęli napływać ochotnicy z Kaukazu Północnego, którzy kierowali się zwykłą kalkulacją: w szeregach ISIS prawdopodobieństwo zachowania życia w walce jest o wiele większe niż na Kaukazie Północnym, gdzie siły rosyjskie mają ogromną przewagę i bezwzględnie likwidują terrorystyczne komórki. Swoją rolę w wyjazdach ochotników na Bliski Wschód odgrywały też oczywiście czynniki religijne i chęć walki na najważniejszym w skali świata froncie dżihadu. Według ustaleń Centre for Research and Evidence on Security Threats, opierających się na informacjach pochodzących od północnokaukaskich władz regionalnych, do wiosny 2017 r. najwięcej ochotników wyjechało do Syrii z Dagestanu (1200) oraz z Czeczenii (600), natomiast najmniej z Inguszetii (200), Kabardyno-Bałkarii (175) i Karaczojo-Czerkiesji (150)¹⁷. Razem daje to około 2300 bojowników. Inne raporty mówią o znacznie większej liczbie ochotników z tego regionu.

Od wpływ potencjalnych bojowników spowodował kadrowe osłabienie północnokaukaskiego podziemia terrorystycznego, a działający od 2007 r. Emirat Kaukaski jako terrorystyczna „marka” przestał być w oczach bojowników atrakcyjny w porównaniu do świętującego w tym

¹⁷ M. Youngman, C. Moore, *Russian-Speaking' Fighters In Syria, Iraq And At Home: Consequences And Context (Full Report)*, 2017, s. 8, <<https://crestresearch.ac.uk/resources/russian-speaking-fighters-full-report>>, 27 maja 2021 r.

czasie sukcesy militarne i propagandowe ISIS. W grudniu 2014 r. dowódca jednej z dagestańskich komórek terrorystów złożył przysięgę na wierność przywódcy ISIS Abu Bakr al-Baghdadiemu, a w ślad za nim w kolejnych miesiącach poszli następni liderzy ugrupowań terrorystycznych. 21 czerwca 2015 r. w serwisie YouTube pojawiło się nagranie audio, w którym bojownicy w imieniu wszystkich wilajatów Emiratu Kaukaskiego składają przysięgę wierności A.B. al-Baghdadiemu. Do wiosny 2017 r. północnokaukasky terroryści pod „szyldem” ISIS przeprowadzili osiem zamachów w Dagestanie i czterokrotnie podejmowali walkę z siłami bezpieczeństwa w Czeczenii¹⁸. Pomimo publicznych deklaracji bojowników, formułowanych różnymi kanałami gróźb oraz medialnego brania na siebie odpowiedzialności za zamachy terrorystyczne na Kaukazie, trudno mówić o silnej i efektywnej integracji strukturalnej i organizacyjnej pomiędzy ISIS a terrorystycznym podziemiem na Kaukazie Północnym. Konflikt w tym regionie wygasa, czego dowodzi statystyka ofiar po wszystkich stronach konfliktu, czyli wśród bojowników, tzw. siłowników¹⁹ i cywili (tabela 2).

Tabela 2

Liczba ofiar (zabici i ranni) po wszystkich stronach konfliktu (bojownicy, siłownicy, cywile) na Kaukazie Północnym w latach 2010–2019

Lata	Liczba ofiar (zabitych i rannych)
2010 r.	1705
2011 r.	1375
2012 r.	1225
2013 r.	986
2014 r.	525
2015 r.	258
2016 r.	287
2017 r.	175
2018 r.	108
2019 r.	44
Razem	6688

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Кавказский Узел, Северный...*, wyd. cyt.

W ciągu ostatnich 10 lat liczba ofiar (łącznie zabitych i rannych) na Kaukazie Północnym spadła aż o 97,4%. W ciągu ostatnich pięciu lat (lata 2015–2019) — liczba ta zmalała o 82,9%, zaś w ciągu ostatniego roku (lata 2018–2019) spadła o 59,2%. Wnioski nasuwają się same — sytuacja na Kaukazie Północnym pod względem bezpośredniego zagrożenia

¹⁸ Кавказский Узел, *Выходцы с Кавказа в рядах ИГ (ИГИЛ)*, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/251513/#cont_3>, 29 lipca 2020 r.

¹⁹ Siłownicy — siły bezpieczeństwa.

terrorystycznego z roku na rok ulega dużej poprawie, a tutejsze grupy bojowników (ang. *militant groups*) nie są w stanie odwrócić tego trendu z powodu własnego osłabienia kadrowego, czyli coraz mniejszej liczby młodych ludzi gotowych do prowadzenia działań terrorystycznych w granicach swojego regionu. Przy czym wspomnianego osłabienia kadrowego nie można tłumaczyć jedynie wpływem zradykalizowanych młodych ludzi do Syrii. Takie wyjazdy mniej więcej od lat 2015–2016 są o wiele trudniejsze dzięki działaniom rosyjskich służb i dokładniejszej kontroli granic (wcześniej Rosjanie zbytnio nie dbali o to, kto wyjeżdża, ale większą wagę przykładali do tego, kto wraca). Być może rosyjskie siły bezpieczeństwa potrafią likwidować komórki terrorystyczne na wcześniejszym etapie (kiedy dochodzi do radykalizacji i samoorganizacji ich członków) i częściej udaje się im stosować rozwiązania prawne niż likwidację fizyczną odnotowywaną później w statystykach.

Tabela 3

Liczba zabitych bojowników w poszczególnych podmiotach Północnokaukaskiego Okręgu Federalnego Rosji w latach 2010–2019

Podmiot Północnokaukaskiego Okręgu Federalnego Rosji	Lata										Suma lat 2010–2019
	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	
Czeczenia	80	62	38	20	24	45	20	20	21	4	334
Dagestan	176	173	231	171	163	97	112	38	27	9	1197
Inguszetia	63	40	40	23	15	15	13	8	6	2	225
Kabardyno-Bałkaria	25	80	80	72	44	10	12	1	5	9	338
Osetia Północna — Alania	2	1	4	2	—	—	—	4	—	—	13
Karaczajo-Czerkiesja	1	13	2	2	—	4	—	5	—	—	27
Kraj Stawropolski	2	15	9	8	3	1	5	6	6	2	57
Suma	349	384	404	298	249	172	162	82	65	26	2191

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Кавказский Узел, Северный...*, wyd. cyt.

Interesujące wyniki daje też zestawienie liczby ofiar śmiertelnych konfliktu po stronie bojowników i siłowników (por. tabele 3 i 4). W 2010 r. stosunek ten wynosił 10 (zabici bojownicy) do 6 (zabici siłownicy). W 2011 r., który był szczytowym pod względem liczby ofiar i w ogóle aktywności północnokaukaskiego podziemia terrorystycznego, stosunek ten wynosił aż 10 do prawie 8, co wskazywało na duże zdolności terrorystów do zadawania strat siłom bezpieczeństwa w stosunkowo równorzędnej walce. Późniejsze lata przyniosły istotną zmianę. W 2015 r. stosunek zabitych bojowników do zabitych siłowników wyniósł już tylko 10 do 1, a w 2019 r. — 10 do 2. Zestawienie to obrazuje jak nierówna walka w ostatnich 5–6 latach ma miejsce na Kaukazie Północnym. Coraz słabsze komórki terrorystycznego podziemia nie są w stanie zadać siłom bezpieczeństwa istotnych strat i są przez nie stale i konsekwentnie likwidowane w ramach operacji kontrterrorystycznych. Na Kaukazie nie występują już oddziały leśnych

bojowników — ich komórki zwykle likwidowane są podczas operacji w miastach, na przedmieściach i w miejscowościach wiejskich (wg schematu: otoczenie budynku, szturm, likwidacja bojowników).

Jeśli chodzi o ofiary wśród cywilów, to oczywiście mowa o spadku ilościowym. Od 2010 r. właściwie zawsze stanowili oni najmniejszy odsetek wśród ofiar śmiertelnych, nawet przy stosunkowo dużej liczbie zamachów na cele „miękkie”, czyli niezwiązane z urzędami publicznymi, posterunkami policji czy jednostkami wojskowymi. Specyfika terroryzmu w granicach Kaukazu Północnego polega między innymi na tym, że większość ofiar śmiertelnych to ofiary starć między siłami bezpieczeństwa a bojownikami i zamachami na cele „twarde”.

Tabela 4

Liczba funkcjonariuszy i żołnierzy struktur siłowych Federacji Rosyjskiej zabici w konflikcie na Kaukazie Północnym w latach 2010–2019

Podmiot Północnokaukaskiego Okręgu Federalnego Rosji	Lata										Suma lat 2010–2019
	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	2019 r.	
Czeczenia	44	21	43	18	26	2	6	13	3	2	178
Dagestan	124	211	110	88	21	13	22	5	3	—	597
Inguszetia	31	19	33	6	4	1	2	3	—	2	101
Kabardyno-Balkaria	23	31	19	14	4	2	2	—	1	1	97
Osetia Północna — Alania	2	—	1	—	—	—	—	1	—	—	4
Karaczajo-Czerkiesja	1	6	3	—	—	—	—	—	—	—	10
Kraj Stawropolski	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
Suma	225	290	209	127	55	18	32	22	7	5	990

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Кавказский Узел, Северный...*, wyd. cyt.

W 2010 r. odsetek cywilów wśród wszystkich zabitych na Kaukazie Północnym wynosił 23%, w 2015 r. już tylko 9%, zaś w 2019 r. — 0%, gdyż był to pierwszy rok — odkąd „Kaukaski Węzeł” prowadzi statystykę ofiar — w którym nie było ani jednej ofiary śmiertelnej wśród ludności cywilnej. Liczba zabitych cywilów w latach 2010–2019 spadła zatem o 100% (ze 175 ofiar śmiertelnych w 2010 r. do braku ofiar śmiertelnych w 2019 r.). Z pewnością można zatem uznać 2019 r. za przełomowy i zmieniający ogólny obraz bezpieczeństwa Kaukazu Północnego. Miejscowe ugrupowania przestały być dla regionu zagrożeniem w skali znanej z przeszłości, a rosyjskie działania kontrterrorystyczne, polegające na likwidacji komórek terrorystycznych i odstraszeniu potencjalnych terrorystów, przyniosły bardzo wymierne efekty. Trudno aktualnie prognozować, że panujący obecnie trend zostanie w szybkim czasie odwrócony.

Z drugiej strony należy pamiętać, że w dziedzinie bezpieczeństwa antyterrorystycznego dane ilościowe i statystyczne dotyczące przeszłości mogą być mylące, ponieważ mała, ale dobrze zorganizowana ukryta grupa terrorystów może przeprowadzić tylko jeden zamach, który spowoduje dużą

liczbę ofiar śmiertelnych i wywoła ogromny efekt psychologiczny. Czy północnokaukaskie grupy są w stanie przeprowadzić taki zamach? Z pewnością istnieje takie ryzyko, chociaż ostatnimi tego typu atakami, które przyciągnęły uwagę świata, była jeszcze seria trzech zamachów w Wołgogradzie w październiku i grudniu 2013 r. (w sumie 41 osób zabitych i 107 rannych). Największe zamachy w kolejnych latach to: samobójczy atak w petersburskim metrze z 3 kwietnia 2017 r. zorganizowany przez grupę imigrantów z Azji Centralnej (15 osób zabitych, ponad 50 osób rannych), zamach bombowy z 27 grudnia 2017 r. w petersburskim markecie Perekrestok dokonany przez prawdopodobnie psychicznie chorego Rosjanina (18 osób rannych, w tym 9 osób wymagających hospitalizacji), zamach bombowy i atak z użyciem broni palnej z 17 października 2018 r. w jednej ze szkół średnich w Kerczu na Krymie²⁰ dokonany przez jej ucznia (21 osób zabitych — łącznie ze sprawcą, 67 osób rannych). Jak widać tylko na tych kilku przykładach ataków o większej skali, terroryzm w Rosji stopniowo traci swoje północnokaukaskie „oblicze” i coraz częściej jest domeną zradykalizowanych bądź psychicznie niestabilnych obywateli Rosji lub przedstawicieli innych niż kaukaskie grup narodowościowych.

Otwartą kwestią pozostaje dalszy rozwój sytuacji społeczno-politycznej na Kaukazie Północnym. Statystyczny spadek liczby ataków o charakterze terrorystycznym to z pewnością zbyt nikła przesłanka, aby móc stwierdzić, że problemy regionu, w tym także w dziedzinie bezpieczeństwa, należą do przeszłości. Zniknęli stąd bojownicy, ale nie zniknęły czynniki radykalizacji młodych ludzi: na poziomie indywidualnym, grupowym i makrospołecznym²¹. Ciągłe nie można stwierdzić, że stosunki społeczno-polityczne na Kaukazie Północnym uległy naprawie i normalizacji. Rosyjska strategia kontrterrorystyczna i pojawienie się „korytarza” dla bojowników na Bliski Wschód spowodowały spadek bezpośredniego zagrożenia terrorystycznego, ale nie zlikwidowały źródeł terroryzmu. W konsekwencji Rosja i całe otoczenie międzynarodowe nadal muszą z niepokojem spoglądać na Kaukaz Północny, a jednym z najbardziej aktualnych zagrożeń związanych z tym regionem jest możliwy powrót zagranicznych bojowników z Bliskiego Wschodu na obszar postsowiecki.

Zagrożenie ze strony Państwa Islamskiego

Słabnące, a następnie upadające pod uderzeniami koalicji antyterrorystycznej ISIS stanęło przed koniecznością wypracowania strategii, która pozwoliłaby na kontynuację dżihadu w nowych warunkach. Jak wskazują analitycy, walka miała być kontynuowana w trzech formach:

²⁰ Terytorium państwowe Ukrainy anektowane i kontrolowane przez Rosję.

²¹ Szerzej zob. E. Сокирянская, *Можно ли предотвратить новые волны радикализации на Северном Кавказе, Радикализация и ее профилактика в Чечне, Ингушетии, Дагестане и Кабардино-Балкарии*, Центр анализа и предотвращения конфликтов, 2019, s. 1.

1. Poprzez wykorzystanie lojalnych kalifatowi grup zbrojnych rozsianych po świecie. Po proklamowaniu w czerwcu 2014 r. islamskiego kalifatu na terytorium Syrii i Iraku ISIS ustanowiło oficjalnie 25 swoich prowincji w 11 kolejnych państwach na różnych kontynentach. Były to oczywiście także regiony, w których na długo wcześniej trwały konflikty i rebelie (ang. *insurgencies*). Do tych 25 oficjalnych prowincji z własnej inicjatywy w kolejnych latach akces zgłosiły 23 zbrojne grupy, co w sumie dało 45 prowincji ISIS na całym świecie.
2. Poprzez wykorzystanie FTF, powracających do swoich krajów, do operacji zewnętrznych, w tym organizowania zamachów terrorystycznych.
3. Organizowanie ataków przez lokalnych terrorystów (ang. *homegrown terrorists*), inspirowanych przez rekruterów ISIS (najczęściej przez Internet) i wspomaganych przez wymienionych w punkcie 2. doświadczonych FTF²².

W jakim zakresie tę strategię udało się zastosować w Europie Wschodniej? Jak wiadomo z powyżej przedstawionych informacji, nie ma już na Kaukazie Północnym silnych zbrojnych grup, które byłyby w stanie zadać Rosji istotne straty w walce partyzanckiej (ang. *guerrilla warfare*) czy w atakach zbliżonych do metod terrorystycznych. Podobnych grup islamistycznych nie ma też ani na Kaukazie Południowym, ani na Ukrainie. Jak się jednak okazuje, Europa Wschodnia nie jest wolna od problemu zagranicznych bojowników terrorystycznych ani od radykalizujących się lokalnych terrorystów.

Zagrożenie ze strony zagranicznych bojowników terrorystycznych

Ostatnia dekada (lata 2010–2019), w której doszło do głębokich konfliktów na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej, była okresem dotąd wzmocnienia migracji FTF²³. Różne szacunki mówią o 30 000–42 000²⁴ bo-

²² K. Cragin, *The global ISIS threat in historical context*, "Pathways to Peace and Security" 2017, No. 1 (52), Special Issue: Addressing Terrorism, Violent Extremism and Radicalization (perspectives from Russia and the United States), s. 78.

²³ Według definicji, którą można odnaleźć w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej jako: ONZ), FTF są to „individuals who travel to a State other than their States of residence or nationality for the purpose of the perpetration, planning, or preparation of, or participation in, terrorist acts or the providing or receiving of terrorist training, including in connection with armed conflict” — United Nations, *Resolution 2178 (2014)*, <[https://www.undocs.org/S/RES/2178%20\(2014\)](https://www.undocs.org/S/RES/2178%20(2014))>, 29 lipca 2020 r. „jednostki, które podróżują do państwa innego niż państwo ich zamieszkania bądź narodowości w celu dokonania, planowania, przygotowania czy udziału w akcie terrorystycznym lub w celu prowadzenia bądź uczestnictwa w szkoleniach terrorystycznych, w tym w związku z konfliktem zbrojnym” — tłum. T.G.

²⁴ R. Barrett, *Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*, New York 2017, s. 11; RAN Centre of Excellence, *RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf>, 29 lipca

jowników, którzy przewinęli się przez Syrię i Irak w okresie trwania tam konfliktu zbrojnego²⁵. Wśród poszczególnych językowo-narodowościowych „podgrup” FTF walczących w Syrii i Iraku najliczniejszą stanowili bojownicy pochodzący z obszaru postsowieckiego.

W lutym 2017 r. prezydent Władimir Putin ocenił liczebność bojowników walczących w Syrii na 4000²⁶. Pod koniec października 2018 r. jeszcze większą liczbę podał minister spraw wewnętrznych Rosji, który stwierdził, że rosyjskie służby śledzą 5000 bojowników ISIS z Rosji²⁷. W przypadku Azerbejdżanu doniesienia mówią o ok. 1000 FTF²⁸, z kolei w przypadku Gruzji — do 200 bojowników²⁹. Jeszcze dodatkowych 100 FTF pochodzić miało natomiast z Krymu³⁰.

Około 5500 bojowników ISIS i Al-Kaidy walczących na Bliskim Wschodzie pochodziło z Azji Centralnej — obowiązkowo należy tu o nich wspomnieć, gdyż w jednakowym stopniu stanowią oni potencjalne zagrożenie dla Europy Wschodniej, co FTF z Rosji czy Kaukazu Południowego (choćby z powodu obecności ogromnej diaspory narodów środkowoazjatyckich w Rosji). Według wiarygodnych szacunków do Syrii i Iraku trafiło ok. 2000 Uzbeków, 1300–2000 Tadżyków, 850 Kirgizów, 500–600 Kazachów oraz 360 Turkmenów³¹. Należy zatem oceniać, że w Syrii i Iraku znalazło się od 10 000 do 12 000 rosyjskojęzycznych FTF³².

2020 r.

²⁵ Zob. O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Warszawa 2018, s. 141–195.

²⁶ Ведомости, Путин назвал число россиян, воюющих на стороне боевиков в Сирии, <<https://www.vedomosti.ru/politics/news/2017/02/23/678892-putin-nazval-chislo-rossiyan>>, 29 lipca 2020 r.

²⁷ Интерфакс, Пять тысяч россиян уехали из страны и примкнули к «Исламскому государству», <<https://www.interfax.ru/russia/635527>>, 29 lipca 2020 r.

²⁸ D. Lonardo, *The Islamic State and the connections to historical networks of Jihadism in Azerbaijan* [w:] J. Ratelle, L. Broers (ed.), *Networked Insurgencies and Foreign Fighters in Eurasia*, New York 2018, s. 138.

²⁹ B. Clifford, *Georgian Foreign Fighter Deaths in Syria and Iraq: What Can They Tell Us about Foreign Fighter Mobilization and Recruitment?*, „Caucasus Survey” 2018, Vol. 6, Issue 1, s. 62–80; E. Pokalova, *Georgia, Terrorism, and Foreign Fighters*, „Special Operations Journal” 2018, Vol. 4, Issue 2, s. 146.

³⁰ R. Ehrenfeld, *Crimean Tatars and Jihad*, <<https://acdemocracy.org/the-crimean-tatars-and-jihad/>>, 29 lipca 2020 r.

³¹ N. Soliev, *Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan*, „Counter Terrorist Trends and Analyses” 2019, Vol. 11, Issue 1, s. 65.

³² Wśród licznych utrudnień nieopozwalających na precyzyjne ustalenie liczby FTF i potęgających nieporządek liczbowy występuje także problem polegający na tym, że we współczesnej fali bojowników bardzo duży odsetek stanowią kobiety i dzieci (zwykle mówi się o 25%). Z naturalnych przyczyn, już w Syrii i w Iraku, te proporcje się zmieniały: mężczyźni ginęli w walce, a kobiety rodziły dzieci. W konsekwencji można spotkać się z sytuacją, jak ta z kazachskimi FTF, wśród których — według oficjalnych doniesień z 2018 r. — na ogólną liczbę ok. 800 osób przypadało: 120 mężczyzn, ponad 250 kobiet i aż 500 niepełnoletnich. Zmienia to obraz zagrożenia z ich strony, ale na pewno go nie likwiduje.

Aktualnie największym problemem jest zachowanie terrorystów po likwidacji ISIS w Syrii i Iraku. Ostatnia, powrotna fala FTF, objęła najbardziej zradykalizowanych i zaangażowanych w dżihad terrorystów, którym udało się przeżyć i uniknąć więzienia (rozczarowani lub skonfliktowani z ISIS bojownicy opuścili region wcześniej). Należy w tym kontekście poszukać odpowiedzi na cztery zasadnicze, sformułowane niżej pytania.

1. Ilu rosyjskojęzycznym FTF udało się uniknąć śmierci i schwywania na Bliskim Wschodzie? Zarówno w przypadku wszystkich FTF, jak i ich rosyjskojęzycznej podgrupy bardzo trudno o precyzyjne dane na temat tego, ilu z nich zostało zabitych w walce na terenie Syrii i Iraku. Można odwoływać się tylko do ogólnych szacunków lub ustaleń dotyczących innych regionów i krajów, a następnie za pomocą analogii próbować określić liczbę zabitych rosyjskojęzycznych FTF.

W lipcu 2019 r. europejski komisarz ds. bezpieczeństwa Julian King poinformował, że na ogólną liczbę 5500 FTF z Unii Europejskiej (dalej jako: UE) zabitych zostało 1400³³, czyli ok. 25%. Precyzyjniejszymi ustaleniami dysponują kraje, których obywatele stanowili mniejszy (i łatwiej policzalny) „kontyngent” FTF — mianowicie państwa Bałkanów Zachodnich³⁴. Dostępne są także szacunki z Azerbejdżanu, które mówią o ok. 30% zabitych bojowników (300 na 1000)³⁵. Odsetek zabitych mieści się zwykle w przedziale 14–30% FTF z danej grupy narodowościowej lub regionalnej, przy czym wartości pochodzące z danych dotyczących największych grup (UE, Azerbejdżan) mówią o 25–30% zabitych. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można zatem mówić, że w Syrii i Iraku śmierć poniosło ok. 25% rosyjskojęzycznych FTF, czyli od 2500 do 3000 osób.

Kolejna grupa FTF, która została „wyłączona” z dalszej aktywności, to jednostki osadzone w więzieniach. Według raportu ONZ, w lutym 2019 r. 1000 bojowników znajdowało się aktualnie w więzieniach

Kobiety wśród FTF często były zaangażowane w procesy rekrutacji i indoktrynacji bojowników, a także przygotowywane do przeprowadzania zamachów terrorystycznych, natomiast dzieci były głęboko strauumatyzowane, zindoktrynowane oraz przygotowywane do zbrojnej walki i innych działań przemocowych od ukończenia 9 roku życia. Zob. Радио АЗАТТЫК, *Сколько казахстанцев находится за решеткой в Сирии и Ираке?*, <<https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-siriya-knb-otvet/29401029.html>>, 29 lipca 2020 r.

³³ Euobserver, *2,500 foreign terrorist fighters 'unaccounted for'*, <<https://euobserver.com/tickers/145534>>, 29 lipca 2020 r.

³⁴ Według dostępnych informacji w latach 2012–2016 zginął odsetek FTF pochodzących z następujących miejsc: 14% z Albanii (20 na 140 ogółem), 29% z Bośni i Hercegowiny (70 na 240), 17% z Macedonii (25 na 140–150), 18% z Kosowa (58 na 316), 25% z Czarnogóry (5 na 20) i 26% z Serbii (11 na 42) — zob. V. Azinović, *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in The Western Balkans*, Sarajevo 2017, s. 10. Nieznacznie różniące się dane podaje A. Metodieva, *Balkan Foreign Fighters Are Coming Back: What Should Be Done?*, 2018, s. 5, <https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/01/Metodieva_Returnees_Western_Balkans_Stratpol_FINAL.pdf>, 9 czerwca 2021 r.

³⁵ N. Kamilsoy, *Dealing with returning foreign fighters in Azerbaijan: reintegration for de-radicalization?*, Praha 2018, s. 5.

na terytorium Iraku, a dodatkowo 1000–1500 FTF — w więzieniach w północno-wschodniej Syrii³⁶. Jednocześnie liczba uwięzionych stale przy tym wzrastała. Przy założeniu, że w regionie walk znajdowało się ok. 40 000 FTF, wyliczyć więc można, że do więzień trafiło ok. 6% bojowników. Taki sam odsetek w przypadku rosyjskojęzycznych FTF to ok. 600–720 bojowników, którzy trafili do lokalnych więzień.

Podsumowując, można szacować, że ok. 3100–3700 rosyjskojęzycznych FTF poniosło śmierć lub zostało osadzonych w więzieniach. Zachować życie i wolność przez cały okres trwania konfliktu udało się zatem co najmniej ok. 6500 rosyjskojęzycznym bojownikom. Bardzo mała część z nich w ograniczony sposób może kontynuować walkę w Syrii (ang. *remainers*), jednak zdecydowanej większości z FTF udało się opuścić region walk.

2. W jakich kierunkach geograficznych przemieszczają się pozostali FTF będący na wolności? Zasadniczo mają do wyboru — oczywiście w ramach fizycznych i formalnych możliwości — trzy kierunki przemieszczenia: powrót do swoich krajów pochodzenia (ang. *returnees*), wyjazd do innych stref konfliktowych i kontynuowanie bezpośredniej walki (ang. *relocators*), wyjazd do kraju trzeciego i zaprzestanie walki lub podjęcie skrytej działalności (również *relocators*)³⁷. Dostępne dane pozwalają stwierdzić, że rosyjskojęzyczni FTF w małym odsetku zdecydowali się na powrót do swoich krajów. Pod koniec 2015 r. dyrektor rosyjskiej Federalnej Służby Bezpieczeństwa Aleksandr Bortnikow poinformował, że na ogólną liczbę 2900 ówczesnych bojowników ISIS pochodzących z Rosji, na jej terytorium powróciło 214 — co stanowi 7,3%³⁸. Na podobny odsetek wskazuje o rok późniejszy (2016 r.) amerykański raport, według którego na łączną liczbę 3417 bojowników z Rosji, do kraju pochodzenia powróciło ok. 400 osób, co stanowi ok. 11%³⁹.

Dla porównania Wielka Brytania podała do publicznej wiadomości, że na 850 ochotników w szeregach ISIS z tego kraju do końca 2015 r. powróciło ich aż 50%⁴⁰. Podobne wskaźniki mają kraje skandynawskie, natomiast jeśli chodzi o dane z całej UE, to według doniesień z połowy 2019 r., na ogólną liczbę ok. 5500 FTF z Europy do swoich krajów powróciło 1600

³⁶ United Nations, *Eighth report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat*, <<https://undocs.org/en/S/2019/103>>, 29 lipca 2020 r.

³⁷ E. Ragab, *Returning Foreign Terrorists: What Type of Security Challenges Are They Posing?*, "IEMed Mediterranean Yearbook" 2018, s. 88–91.

³⁸ ITAR-TASS News Agency, *ФСБ: на Северном Кавказе из 26 лидеров бандгрупп, присягнувших ИГ, нейтрализовано 20*, <<https://tass.ru/proisshestiya/2528221>>, 29 lipca 2020 r.

³⁹ R. Barrett, *Beyond...*, wyd. cyt., s. 10.

⁴⁰ HM Government, *CONTEST: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism: Annual Report for 2015, 2016*, s. 7, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/539683/55469_Cm_9310_Web_Accessible_v0.11.pdf>, 9 czerwca 2021 r.

osób⁴¹, co stanowi 29% ich ogólnej liczby. Wspomniany już wyżej unijny komisarz J. King stwierdził przy tym, że państwa UE nie mogą ciągle zlokalizować 2500 pochodzących z Europy Zachodniej bojowników i ich władze nie mają żadnych informacji, gdzie oni się znajdują⁴².

Wobec powyższych danych należy stwierdzić, że powrót do swoich krajów wśród rosyjskojęzycznych FTF z Europy Wschodniej jest rozwiązaniem wybieranym najrzadziej. Oczywiście wynika to z obawy przed represjami, które np. w autonomicznych republikach północnokaukaskich mogą okazać się bardzo dotkliwe. Znacznie bardziej racjonalny wydaje się wyjazd do kraju trzeciego lub bezpośrednio do strefy objętej nowym konfliktem (Libia, północny Synaj, region Sahelu, Afganistan). Należy przy tym pamiętać, że „krajem trzecim” dla FTF z kraju postsowieckiego może być inny kraj postsowiecki, np. dla bojownika z Azji Środkowej może to być Rosja, a dla bojownika z Rosji — Ukraina czy Gruzja. Wybór kierunku przemieszczania spośród wskazanych dwóch możliwych opcji (kraj trzeci lub rejon nowego konfliktu) może zależeć zarówno od uwarunkowań obiektywnych (np. brak możliwości przekroczenia granicy z przyczyn formalnych, stan zdrowia bojownika), jak i czynników bardziej subiektywnych (osobiste predyspozycje, wierność rozkazom ISIS i jego nowej strategii). Trudno wskazać, która z tych opcji dla rosyjskojęzycznych FTF jest atrakcyjniejsza. W doniesieniach medialnych pojawiały się już informacje zarówno o obecności groźnych bojowników w krajach trzecich (np. na Ukrainie — o czym szerzej niżej), jak i na nowych frontach dżihadu (np. w Afganistanie, gdzie, jak alarmował wiceminister spraw zagranicznych Rosji Oleg Syromonow⁴³, w ramach tzw. Wilajatu Chorasana miała mieć miejsce nowa koncentracja bojowników). Wydaje się jednak, że większość pozostałych przy życiu FTF wybrała kraje trzecie i podjęła próbę przynajmniej czasowej normalizacji życia w oczekiwaniu na dalszy rozwój wypadków. Pewnym ułatwieniem dla nich jest tu okoliczność, że znaczna część z nich przed konfliktem syryjskim pracowała lub studiowała w krajach Bliskiego Wschodu.

3. Jaki jest stosunek rosyjskojęzycznych FTF do ideologii dżihadu i czy będą chcieli oni kontynuować walkę? Z pewnością wśród niemałej liczby osób, które zdecydowały się na wyjazd na Bliski Wschód pojawiło się rozczarowanie tym, co zastali na miejscu, np. brak zgody na drastyczne metody działania samozwańczego kalifatu, nieumiejętność przystosowania do miejscowych warunków czy też nawet skonfliktowanie z ISIS i ostatecznie zerwanie z radykalnym islamizmem. Jednak tego typu osoby, w większości bardzo młode, najprawdopodobniej opuściły Syrię jeszcze w latach 2014–2015. W przypadku rosyjskojęzycznych FTF chodzi zapewne o — w przybliżeniu — te same osoby, które zdecydowały się na powrót do swoich krajów, czyli o jakieś 7–11% rosyjskojęzycznych bojowników.

⁴¹ Euobserver, *2,500 foreign...*, wyd. cyt.

⁴² Tamże.

⁴³ РИА Новости, *МИД назвал наиболее чувствительный для России вопрос в области антитеррора*, <<https://ria.ru/20180703/1523891641.html>>, 29 lipca 2020 r.

Istnieje również szansa, że FTF, którzy udali się do krajów trzecich, próbują rozpocząć nowe życie i przechodzą tam proces samodzielnej deradykalizacji (ang. *self deradicalisation*). Takie doniesienia o niektórych grupach FTF także się pojawiają, ale trudno powołać się tu na konkretne dane czy przykłady. W tym przypadku w grę wchodzi nie tyle wyrzeczenie się radykalnej ideologii, ale racjonalnie zaplanowane zaprzestanie walki. Należy zaznaczyć, że nawet mimo szczerych wysiłków byłych FTF, odcięcie od przeszłości może być trudne, gdyż grożą im represje, dotykają ich problemy zdrowotne (fizyczne i psychiczne), przejawiają oni skłonność do agresji i przemocy — są to czynniki sprzyjające ponownej radykalizacji i w konsekwencji ponownemu zaangażowaniu w walkę zbrojną i w terroryzm, jeśli pojawią się dogodne do tego okoliczności.

4. Jakiego rodzaju aktywność terrorystyczną podejmą rosyjskojęzyczni FTF, jeśli będą chcieli kontynuować swoje zaangażowanie w dżihad? Na podstawie typologii Kim Craigan⁴⁴ i Jeanine de Roy van Zuijdewijn⁴⁵ można wymienić następujące rodzaje powracających FTF decydujących się na kontynuację walki:

1. Weterani — doświadczeni bojownicy, którzy kontynuują walkę na innych frontach dżihadu będącego dla nich sposobem na życie. Weteran stanowi zagrożenie w strefach konfliktowych, ale nie stanowi zagrożenia w swoim kraju pochodzenia (dopóki nie trwa tam wojna).
2. Rekruterzy — zazwyczaj byli FTF, którzy powrócili do swojego kraju, aby rekrutować innych do walki, cieszący się autorytetem dzięki swej bojowej przeszłości, najczęściej stają się też przewodnikami duchowymi dla przyszłych terrorystów. Działają przez kontakt osobisty lub przez media społecznościowe.
3. Zewnętrzni agenci/operatorzy (ang. *External Operatives*) lub po prostu terroryści — osoby bezpośrednio zaangażowane w przygotowanie i przeprowadzenie zamachu terrorystycznego w kraju swojego pochodzenia lub w kraju trzecim. Stanowią najbardziej bezpośrednie i najwyższe zagrożenie.
4. Logistycy — osoby wspierające organizacyjnie i materiałowo terrorystów przeprowadzających zamach.
5. Liderzy i instruktorzy (ang. *Leaders and Trainers*) — osoby, które po powrocie do swoich krajów lub po wyjeździe do kraju trzeciego dołączyły do innych grup zbrojnych albo nawet założyły własne grupy i/lub obozy szkoleniowe dla nowych bojowników.

Bardzo trudno o precyzyjne informacje na temat liczby *returnees* w regionie Europy Wschodniej. Rosja podała informację o powrocie

⁴⁴ K. Craigan, *The global...*, wyd. cyt., s. 86–87.

⁴⁵ J. de Roy van Zuijdewijn, *The Foreign Fighters' Threat: What History Can (not) Tell Us*, "Perspectives on Terrorism" 2014, Vol. 8, Issue 5, s. 63–64. Badaczka wymienia jeszcze dwa typy FTF: męczennika, którego śmierć jest wykorzystywana w celach propagandowych, a także zreintegrowanego bojownika — rozczarowanego walką w strefie konfliktu i często powodowanego innymi niż religijne motywacjami, który po powrocie wraca do normalnego życia (ten typ omówiono wyżej).

na terytorium kraju ok. 7–11% tamtejszych FTF, czyli ok 400–500 osób. Pojawiają się doniesienia, że część z nich na powrót dołączyła do północnokaukaskiego podziemia i podjęła działalność terrorystyczną⁴⁶. Wydaje się jednak, że wśród powracających do Rosji FTF znalazło się wiele osób, które jednak liczą na reintegrację ze społeczeństwem i dobrowolnie poddają się procesom i wyrokom, a ponadto rosyjskie służby mają wysoką skuteczność w neutralizowaniu zagrożenia ze strony *returnees*, zarówno na etapie ich identyfikacji, jak i przeciwdziałania aktom terroryzmu z ich strony. W przypadku innych regionów świata niż obszar postsowiecki analizy wskazują, że FTF byli odpowiedzialni za przeprowadzenie: 35% zamachów na Zachodzie, 36% zamachów na Bliskim Wschodzie (poza terytorium ISIS) i 20% ataków w Azji⁴⁷. Rosji i Azerbejdżanowi tego scenariusza udało się uniknąć i nie dopuścić do realizacji strategii ISIS na swoim terytorium.

Znacznie większe — bo nie do końca rozpoznane — jest zagrożenie za strony *relocators*, którzy postanowili powrócić na obszar postsowiecki, ale nie do swoich krajów. Kluczową rolę w tej sferze odgrywa niestety w skali regionu terytorium Ukrainy. W otwartych i niezależnych ukraińskich źródłach informacji od wielu miesięcy pojawiały się doniesienia o obecności rosyjskojęzycznych FTF na terenie tego kraju. Wśród przyczyn tego zjawiska wymienia się: bliskość językową, łatwość uzyskania na Ukrainie podrobionych dokumentów w celu przemieszczenia się bez większych przeszkód do kolejnych krajów, przekonanie, że Ukraina nie wyda aresztowanych FTF krajom ich pochodzenia (głównie Rosji), neutralny stosunek ukraińskiej ludności do muzułman. Znaczne ułatwienia dla FTF wynikały także z formalno-prawnych ustaleń między Turcją a Ukrainą, które pozwalały bojownikom schwytanym przez służby tureckie na wskazywanie Ukrainy jako celu swej deportacji⁴⁸. Z kolei w procederze fałszowania dokumentów negatywną rolę odgrywa terytorium Krymu — funkcjonują tam grupy przestępcze, które są w stanie wystawić fałszywe ukraińskie dokumenty właściwie każdemu, w tym poszukiwanym przez Międzynarodową Organizację Policji Kryminalnej (dalej jako: Interpol) dżihadystom. Podobne grupy działały w obwodach: charkowskim, kijowskim i dniepropietrowskim⁴⁹. Jeszcze w 2017 r. portal <<https://hromadske.ua>> szacował, że tą drogą na Ukrainę przedostało się co najmniej kilkuset dżihadystycznych *relocators* z ISIS. Potwierdzenie najbardziej niepokojących

⁴⁶ РИА ДАГЕСТАН, НАК: в Дагестане нейтрализованы два бандглаваря и боевик, вернувшийся из Сирии, <https://www.riadagestan.ru/news/incidents/nak_v_dagestane_neytralizovany_dva_bandglavarya_i_boevik_vernuvshiysya_iz_sirii/>, 29 lipca 2020 r.

⁴⁷ K. Cragin, *The global...*, wyd. cyt., s. 78.

⁴⁸ K. Сергацкова, *На пути из ИГИЛ: как бывшие боевики «Исламского государства» оказываются в Украине*, <<https://hromadske.ua/ru/posts/na-puty-uz-yhyl-kak-byvshye-boevyky-yslamsko-hosudarstva-okazyvaiut-sia-v-ukrayne>>, 29 lipca 2020 r.

⁴⁹ А. Приймак, *В Киеве обеспокоены «черной паспортизацией» террористов*, <http://www.ng.ru/ng_religii/2019-12-03/13_477_ukraine.html>, 29 lipca 2020 r.

ocen przyszło w listopadzie 2019 r., kiedy w ramach wspólnej akcji Służb Bezpieczeństwa Ukrainy (dalej jako: SBU), Interpolu i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Gruzji aresztowany został pod Kijowem Abu-Bara al-Pankisi (właśc. Caesar/Levan Tohosashvili) — jeden z głównych dowódców ISIS (tzw. minister wojny kalifatu po śmierci słynnego Abu-Umar Asz-Sziszaniego, właśc. Tarkhana Batirashvili). Abu-Bara al-Pankisi dostał się na Ukrainę w 2018 r. Na podstawie sfałszowanych dokumentów zalegalizował swój pobyt i przebywając w bezpośredniej bliskości stolicy Ukrainy, koordynował na skalę międzynarodową działalność podległych sobie terrorystycznych komórek⁵⁰. Nie jest jasne, jakie dokładne plany miał lider ISIS, ale aresztowanie tak wysokiego rangą terrorysty — mimo że jest niewątpliwym sukcesem SBU i dowodem, że współpraca ze służbami innych państw przebiega prawidłowo — skłania do wniosku, że obecność FTF na Ukrainie to aktualnie jedno z największych zagrożeń związanych z terroryzmem islamskim na całym obszarze Europy Wschodniej.

Wewnętrzni terroryści w Europie Wschodniej

Kolejne zagrożenie stanowią tzw. wewnętrzni terroryści (ang. *home-grown terrorists*), czyli osoby w różnym stopniu inspirowane działalnością ISIS, jego propagandą i własnymi poglądami religijnymi, ale niekierowane wprost przez żadne zagraniczne centra terrorystyczne. Tego typu jednostki lub bardzo małe grupy pojawiają się szczególnie w Rosji. Wspomniany wyżej zamach z 3 kwietnia 2017 r. w petersburskim metrze dokonany został przez grupę co najmniej 11 osób pochodzących z Azji Centralnej (Kirgistan, Uzbekistan, Tadżykistan). Głównym organizatorem byli najprawdopodobniej: 29-letni Abror Azimov — Kirgiz posiadający rosyjskie obywatelstwo, oraz jego 31-letni brat Akram Azimov odpowiadający za międzynarodową łączność. Inspiratorem był przebywający w Syrii kirgiski islamista Sirojiddin Mukhtarov (Abu Salah al-Uzbeki), natomiast bezpośrednim wykonawcą był 22-letni zamachowiec samobójca Akbarjon Djalilov — również Kirgiz posiadający rosyjskie obywatelstwo. Wcześniej A. Djalilov przez rok (od końca 2015 r. do grudnia 2016 r.) przebywał w Aleppo w ośrodku szkoleniowym Mukhtarova, gdzie zapewne zdobył umiejętności posługiwania się ładunkami wybuchowymi. Po powrocie i trwających ok. miesiąca bezpośrednich przygotowaniach pod nadzorem A. Azimova, A. Djalilov dokonał zamachu, w wyniku którego 15 osób zostało zabitych, a ponad 50 rannych⁵¹. Na przykładzie tym widać cały mechanizm kierujący tego typu atakiem: lokalni terroryści z inspiracji i przy ograniczonym wsparciu

⁵⁰ К. Сергацкова, *Террорист с близкого расстояния. Как один из лидеров «Исламского государства» оказался в Украине*, <<https://hromadske.ua/ru/posts/terrorist-s-blizkogo-rasstoyaniya-kak-odin-iz-liderov-islamskogo-gosudarstva-okazalsya-v-ukraine>>, 29 lipca 2020 r.

⁵¹ М. Леонов, *«Сопrotивляется, впадает в истерику». Суд в Петербурге закончил исследование доказательств по делу о теракте в метро*, <<https://novayagazeta.ru/articles/2019/11/19/82790-soprotivlyaetsya-vpadaet-v-isteriku>>, 29 lipca 2020 r.

zgraniczonych ośrodków (w tym wypadku polegało ono na szkoleniu bezpośredniego wykonawcy przyszłego, bliżej nieokreślonego zamachu) byli w stanie uniknąć rozpracowania przez rosyjskie służby oraz dokonać krwawego ataku w jednej z największych rosyjskich metropolii. Przykład ten dowodzi jednocześnie, że w ostatnich latach następuje wzrost zagrożenia ze strony radykałów wywodzących się z Azji Centralnej.

Inny przykład tzw. wewnętrznego terroryzmu dotyczy udaremnionego zamachu, który grupa złożona z etnicznych Rosjan planowała dokonać w Nowy Rok 2020 r. w centrach handlowych Petersburga. Grupa kontaktowała się z inspiratorami z ISIS poprzez narzędzia internetowe i konsultowała ewentualne konkretne miejsca zamachu. Kontakty te wykryły amerykańskie służby specjalne, które w porę ostrzegły służby rosyjskie (później W. Putin dziękował za to Donaldowi Trumpowi w rozmowie telefonicznej). Grupa została rozbita na kilka dni przed planowanym atakiem, ale nie wiadomo, jak potoczyłyby się wypadki gdyby nie pomoc służb Stanów Zjednoczonych Ameryki⁵². Podobna sytuacja miała miejsce w 2017 r., kiedy także dzięki pomocy Amerykanów udało się zapobiec zamachowi na Sobór Kazański w Petersburgu. Wówczas atak organizowała grupa złożona z dwóch etnicznych Rosjan, jedną osobę z Dagestanu, jednego Ingusza i jednego Tadżyka⁵³.

Statystyki Federalnej Służby Bezpieczeństwa wskazują, że tego typu komórek pojawia się w Rosji stosunkowo wiele, szczególnie w dużych miastach. Jeśli wierzyć rosyjskim służbom, to tylko w pierwszych 10 miesiącach 2019 r. zlikwidowano 32 bojowników, 679 osób aresztowano, a 22 osoby „nakłoniono do rezygnacji” z aktywności terrorystycznej. Rozbito w sumie 49 komórek terrorystycznych, zablokowano rachunki 5500 osób podejrzewanych o związki z nielegalnymi formacjami, a także zablokowano dostęp do ok. 8000 stron internetowych o „destrukcyjnym wpływie”⁵⁴. Dane te obrazują, jak szeroką działalność prowadzą rosyjskie służby specjalne w sferze walki z terroryzmem na swoim terytorium i jaka jest skala tego zagrożenia.

Podsumowanie

W nawiązaniu do postawionego we wstępie artykułu głównego problemu badawczego należy stwierdzić, że terroryzm islamski w istotny sposób wpływa na poziom bezpieczeństwa większości państw Europy Wschodniej. Największe zagrożenie stanowi dla Rosji, która posiada znaczną populację

⁵² Интерфакс, *ФСБ предотвратила теракт в Петербурге благодаря сигналу от спецслужб США*, <<https://www.interfax.ru/russia/689826>>, 29 lipca 2020 r.

⁵³ Интерфакс, *Российские спецслужбы предотвратили теракты в Петербурге благодаря данным ЦРУ*, <<https://www.interfax.ru/russia/592199>>, 29 lipca 2020 r.

⁵⁴ РИА Новости, *Российские спецслужбы предотвратили 39 терактов в 2019 году*, <<https://ria.ru/20191016/1559839755.html>>, 29 lipca 2020 r.

ludności wyznającej islam, ma wielu migrantów na swoim terytorium, nieprzyjaźnie nastawione grupy etniczne w swoich granicach (np. na Kaukazie Północnym), dysponuje dużymi aglomeracjami miejskimi, gdzie najłatwiej przeprowadzić zamach, oraz prowadzi bardzo aktywną politykę na Bliskim Wschodzie. Zagrożenie terroryzmem islamskim jest tu stosunkowo wysokie, ale ostatni zamach o dużej skali miał miejsce jeszcze w 2017 r., a wcześniej w 2013 r. Rosyjskie służby prowadzą bardzo aktywną politykę antyterrorystyczną, która na pewno daje bezpośrednie efekty w postaci likwidacji potencjalnie groźnych komórek terrorystycznych oraz zapobiegania dużym zamachom. W innych krajach, takich jak Azerbejdżan, Gruzja czy Ukraina, zagrożenie terroryzmem islamskim związane jest z zagranicznymi bojownikami terrorystycznymi walczącymi wcześniej w ISIS i ich potencjalną dalszą aktywnością terrorystyczną. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń wydaje się jednak, że służby specjalne tych państw potrafią neutralizować to zagrożenie. W krajach takich jak Armenia, Białoruś czy Mołdawia problem terroryzmu islamskiego w praktyce nie występuje.

W nawiązaniu do określonych na początku rozważań problemów szczególnych należy stwierdzić, że:

1. Ogólnie ujmowany terroryzm w bardzo różnym stopniu stanowi zagrożenie dla państw Europy Wschodniej. Dla takich krajów jak Białoruś, Mołdawia czy Armenia stanowi marginalne zjawisko (z powodu skutecznej polityki antyterrorystycznej, braku motywów do przeprowadzenia zamachów, mniejszego efektu psychologicznego w skali międzynarodowej wywołanego ewentualnym atakiem). O wiele większe problemy z terroryzmem ma Ukraina, głównie w związku z „hybrydowym” konfliktem w swoich wschodnich regionach czy radykalizacją niektórych środowisk. Mowa tu o terroryzmie separatystycznym, nacjonalistycznym, ale też w niektórych przypadkach państwowym — inspirowanym, wspieranym lub przynajmniej tolerowanym przez dwa skonfliktowane państwa. Wszystko to tłumaczy, dlaczego indeks terroryzmu jest na Ukrainie najwyższy. W przypadku państw Kaukazu Południowego dostrzegalny jest proces idący w innym kierunku: terroryzm separatystyczny, nacjonalistyczny i wewnątrzpolityczny ustępuje miejsca terroryzmowi islamskiemu. W przypadku Rosji głównym zagrożeniem niezmiennie pozostaje terroryzm islamski. Pozytywnym trendem jest powolny, ale w ostatnich latach stabilny, spadek indeksu terroryzmu w dwóch największych krajach — w Rosji i na Ukrainie.

2. Terroryzm północnokaukaski w ostatniej dekadzie przeszedł dużą ewolucję. W szczytowym okresie ok. 2010 r. lokalnie przeprowadzane ataki i zamachy powodowały na tym obszarze ogromną liczbę ofiar. Terrorysty dokonywali też udanych zamachów w centralnej Rosji. W kolejnych latach bezwzględne działania rosyjskie (likwidacja bojowników, represje zbiorowe itp.) zaczęły być skutecznym czynnikiem odstrasającym, a nowych potencjalnych bojowników z regionu odciągnął konflikt na Bliskim Wschodzie. Intensywność konfliktu w regionie bardzo spadła, terroryzm północnokaukaski stał się bardziej rozproszony, zglobalizowany, silniej związany z ośrodkami bliskowschodnimi. Bezpieczeństwo samego regionu Kaukazu

Północnego pozostaje jednak sprawą otwartą, gdyż nadal występuje tam wiele czynników konfliktogennych.

3. Zagraniczni bojownicy terrorystyczni i ich działania to obecnie jedno z największych zagrożeń i wyzwani w skali międzynarodowej. Istnieje bardzo duże prawdopodobieństwo, że w nowych miejscach przebywania będą oni kontynuowali swoją terrorystyczną aktywność. Wydaje się, że większość z rosyjskojęzycznych FTF pozostanie w regionie tzw. większego Bliskiego Wschodu (poza Syrią), głównie w Turcji, lub przemieści się do któregoś z krajów postsowieckich (innego niż kraj pochodzenia), aby spróbować przynajmniej czasowo powrócić do normalnego życia. Wszystkie państwa regionu Europy Wschodniej prowadzą intensywne działania na rzecz neutralizacji zagrożenia ze strony FTF, które jak dotąd pozwoliły osiągnąć w tej sferze lepsze rezultaty niż np. w Europie Zachodniej. Bardzo groźnym zjawiskiem z punktu widzenia bezpieczeństwa Europy Środkowej jest obecność FTF na terytorium Ukrainy, która posiada zniesiony reżim wizowy z UE. Bezpośrednie zagrożenie zamachami pochodzi głównie od wewnętrznych terrorystów, zradykalizowanych pod wpływem ISIS, trudnych do wyśledzenia, gdyż z Bliskim Wschodem łączą ich zazwyczaj tylko internetowe kanały komunikacji. W Rosji, dzięki intensywnej pracy służb specjalnych oraz efektywnej współpracy z partnerami zagranicznymi (głównie amerykańskimi), poważne zagrożenie ze strony tego typu terrorystów udaje się w zdecydowanej większości przypadków neutralizować.

Podsumowując, można stwierdzić, że zagrożenie terroryzmem islamskim w Europie Wschodniej jest jak najbardziej realne — znacznie większe niż np. w Europie Środkowej, ale na porównywalnym poziomie, co w niektórych krajach zachodnioeuropejskich (Francja, Wielka Brytania). Dalszy rozwój sytuacji w sferze bezpieczeństwa antyterrorystycznego będzie zapewne zależał od wielu czynników, ale najważniejsze wydaje się utrzymanie determinacji i współpracy wszystkich państw regionu w zwalczaniu sieci terrorystycznych ugrupowań islamskich.

Bibliografia

Literatura

- Aleksandrowicz T.R., *Kluczowe megatrendy w bezpieczeństwie państwa w XXI wieku*, Warszawa 2020.
- Azinović V., *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in The Western Balkans*, Sarajevo 2017.
- Barrett R., *Beyond The Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*, New York 2017.
- Clifford B., *Georgian Foreign Fighter Deaths in Syria and Iraq: What Can They Tell Us about Foreign Fighter Mobilization and Recruitment?*, "Caucasus Survey" 2018, Vol. 6, Issue 1.

- Cragin K., *The global ISIS threat in historical context*, "Pathways to Peace and Security" 2017, No. 1 (52), Special Issue: Addressing Terrorism, Violent Extremism and Radicalization (perspectives from Russia and the United States).
- Kamilsoy N., *Dealing with returning foreign fighters in Azerbaijan: reintegration for de-radicalization?*, Praha 2018.
- Lonardo D., *The Islamic State and the connections to historical networks of Jihadism in Azerbaijan* [w:] Ratelle J., Broers L. (ed.), *Networked Insurgencies and Foreign Fighters in Eurasia*, New York 2018.
- Pokalova E., *Georgia, Terrorism, and Foreign Fighters*, "Special Operations Journal" 2018, Vol. 4, Issue 2.
- Ragab E., *Returning Foreign Terrorists: What Type of Security Challenges Are They Posing?*, "IEMed Mediterranean Yearbook" 2018.
- Roy van Zuijdewijn de J., *The Foreign Fighters' Threat: What History Can (not) Tell Us*, "Perspectives on Terrorism" 2014, Vol. 8, Issue 5.
- Soliev N., *Central Asia: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan*, "Counter Terrorist Trends and Analyses" 2019, Vol. 11, Issue 1.
- Wasiuta O., Wasiuta S., Mazur P., *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Warszawa 2018.
- Гикашвили Г., *Терроризм на Южном Кавказе*, „Постсоветские исследования” 2019, Т. 2, No. 5.

Inne

- Ehrenfeld R., *Crimean Tatars and Jihad*, <<https://acdemocracy.org/the-crimean-tatars-and-jihad/>>, 29 lipca 2020 r.
- Euobserver, *2,500 foreign terrorist fighters 'unaccounted for'*, <<https://euobserver.com/tickers/145534>>, 29 lipca 2020 r.
- HM Government, *CONTEST: The United Kingdom's Strategy for Countering Terrorism: Annual Report for 2015, 2016*, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/539683/55469_Cm_9310_Web_Accessible_v0.11.pdf>, 9 czerwca 2021 r.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2014: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2014.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2015: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2015.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2016: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2016.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2017: Measuring and understanding the impact of terrorism*, Sydney 2017.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2018: Measuring the impact of terrorism*, Sydney 2018.
- Institute for Economics & Peace, *Global Terrorism Index 2019: Measuring the Impact of Terrorism*, Sydney 2019.
- ITAR-TASS News Agency, *ФСБ: на Северном Кавказе из 26 лидеров бандгрупп, присягнувших ИГ, нейтрализовано 20*, <<https://tass.ru/proisshествiya/2528221>>, 29 lipca 2020 r.

- Metodieva A., *Balkan Foreign Fighters Are Coming Back: What Should Be Done?*, 2018, <https://stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/01/Metodieva_Returnees_Western_Balkans_Stratpol_FINAL.pdf>, 9 czerwca 2021 r.
- RAN Centre of Excellence, *RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf>, 29 lipca 2020 r.
- Sputnik, *Борьба с терроризмом в Азербайджане дает свои плоды — Кямиль Салимов*, <<https://az.sputniknews.ru/expert/20191106/422236799/azerbaijan-terrorizm-usa.html>>, 29 lipca 2020 r.
- Sputnik, *Террористы все реже используют Грузию для транзита — отчет Службы госбезопасности*, <<https://sputnik-georgia.ru/georgia/20190422/245015484/terroristy-vse-rezhe-ispolzuyut-gruziyu-dlya-tranzita---otchet-sluzhby-gosbezopasnosti.html>>, 29 lipca 2020 r.
- United Nations, *Eighth report of the Secretary-General on the threat posed by ISIL (Da'esh) to international peace and security and the range of United Nations efforts in support of Member States in countering the threat*, <<https://undocs.org/en/S/2019/103>>, 29 lipca 2020 r.
- United Nations, *Resolution 2178 (2014)*, <[https://www.undocs.org/S/RES/2178%20\(2014\)](https://www.undocs.org/S/RES/2178%20(2014))>, 29 lipca 2020 r.
- United States Department of State Publication, *Country Reports on Terrorism 2018*, October 2019.
- Youngman M., Moore C., *Russian-Speaking' Fighters In Syria, Iraq And At Home: Consequences And Context (Full Report)*, 2017, <<https://crestresearch.ac.uk/resources/russian-speaking-fighters-full-report>>, 27 maja 2021 r.
- Ведомости, *Путин назвал число россиян, воюющих на стороне боевиков в Сирии*, <<https://www.vedomosti.ru/politics/news/2017/02/23/678892-putin-nazval-chislo-rossiyan>>, 29 lipca 2020 r.
- ГРУЗИНФОРМ, *Правительство Грузии утвердило Национальную стратегию по борьбе с терроризмом на 2019–2021 годы, разработанную межведомственной комиссией во главе со службой госбезопасности Грузии*, <<http://ru.gruzinform.ge/news/39383/pravitelstvo-gruzii-utverdilo-nacionalinuU-strategiU-po-boribe-s-terrorizmom-na-2019-2021-godi-razrabotannuU-meZvedomstvennoj-komissiej-vo-glave-so-sluZboj-gosbezopasnosti-gruzii.html>>, 29 lipca 2020 r.
- Интерфакс, *Пять тысяч россиян уехали из страны и примкнули к «Исламскому государству»*, <<https://www.interfax.ru/russia/635527>>, 29 lipca 2020 r.
- Интерфакс, *Российские спецслужбы предотвратили теракты в Петербурге благодаря данным ЦРУ*, <<https://www.interfax.ru/russia/592199>>, 29 lipca 2020 r.
- Интерфакс, *ФСБ предотвратила теракт в Петербурге благодаря сигналу от спецслужб США*, <<https://www.interfax.ru/russia/689826>>, 29 lipca 2020 r.
- Кавказский Узел, *Выходцы с Кавказа в рядах ИГ (ИГИЛ)*, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/251513/#cont_3>, 29 lipca 2020 r.

- Кавказский Узел, *Северный Кавказ — статистика жертв*, <<https://www.kavkaz-uzel.eu/rubric/1103?page=1>>, 29 lipca 2020 r.
- Кулей И., *Кто устроил теракт в минском метро?*, <<https://belsat.eu/ru/programs/kto-ustroil-terakt-v-minskom-metro/>>, 29 lipca 2020 r.
- Леонов М., *«Сопrotивляется, впадает в истерику». Суд в Петербурге закончил исследование доказательств по делу о теракте в метро*, <<https://novayagazeta.ru/articles/2019/11/19/82790-soprotivlyaetsya-v-padaet-v-isteriku/>>, 29 lipca 2020 r.
- Мартиросян Р., *Для Армении угрозой терроризма является не ИГИЛ, а Азербайджан*, <<https://inosmi.ru/politic/20170829/240132450.html>>, 29 lipca 2020 r.
- Приймак А., *В Киеве обеспокоены «черной паспортизацией» террористов*, <http://www.ng.ru/ng_religii/2019-12-03/13_477_ukraine.html>, 29 lipca 2020 r.
- Радио АЗАТТЫК, *Сколько казахстанцев находится за решеткой в Сирии и Ираке?*, <<https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-siriya-kenb-otvet/29401029.html>>, 29 lipca 2020 r.
- РИА ДАГЕСТАН, *НАК: в Дагестане нейтрализованы два бандглаваря и боевик, вернувшийся из Сирии*, <https://www.riadagestan.ru/news/incidents/nak_v_dagestane_neytralizovany_dva_bandglavarya_i_boevik_vernuvshiy_sya_iz_sirii/>, 29 lipca 2020 r.
- РИА Новости, *МИД назвал наиболее чувствительный для России вопрос в области антитеррора*, <<https://ria.ru/20180703/1523891641.html>>, 29 lipca 2020 r.
- РИА Новости, *Российские спецслужбы предотвратили 39 терактов в 2019 году*, <<https://ria.ru/20191016/1559839755.html>>, 29 lipca 2020 r.
- Сергацкова К., *На пути из ИГИЛ: как бывшие боевики «Исламского государства» оказываются в Украине*, <<https://hromadske.ua/ru/posts/na-puty-yz-yhyl-kak-byvshye-boevyky-yslamskoho-hosudarstva-okazyvaiutsia-v-ukraїne/>>, 29 lipca 2020 r.
- Сергацкова К., *Террорист с близкого расстояния. Как один из лидеров «Исламского государства» оказался в Украине*, <<https://hromadske.ua/ru/posts/terrorist-s-blizkogo-rasstoynaniya-kak-odin-iz-liderov-islamskogo-gosudarstva-okazalsya-v-ukraine/>>, 29 lipca 2020 r.
- Сокирянская Е., *Можно ли предотвратить новые волны радикализации на Северном Кавказе, Радикализация и ее профилактика в Чечне, Ингушетии, Дагестане и Кабардино-Балкарии*, Центр анализа и предотвращения конфликтов, 2019.

DOI: 10.5604/01.3001.0015.2499

<http://dx.doi.org/10.5604/01.3001.0015.2499>

Słowa kluczowe: terroryzm, islam, zagraniczni bojownicy terrorystyczni, Rosja, Ukraina, Kaukaz, Państwo Islamskie, Syria, Europa Wschodnia, bezpieczeństwo

Streszczenie: W artykule przeprowadzono analizę zagrożenia, jakie dla bezpieczeństwa państw Europy Wschodniej stwarzają ugrupowania i jednostki odwołujące się do ideologii radykalnego islamu. Szczególna uwaga poświęcona została dwóm największym państwom regionu — Rosji i Ukrainie. Po ogólnej ocenie stanu zagrożenia terrorystycznego w poszczególnych krajach na podstawie globalnego indeksu terroryzmu analizie poddano: ewolucję terroryzmu ugrupowań wywodzących się z Kaukazu Północnego, skalę zagrożenia ze strony Państwa Islamskiego, w szczególności zagranicznych bojowników terrorystycznych, a także przykłady wewnętrznego terroryzmu islamskiego w Rosji.